

63. *Долгие проводы* : пятьдесят стихотворений. — Харьков : Курсор, 2007. — 79 с. : портр.
64. *Колонна* : шестьдесят стихотворений / И. Лосиевский. — Харьков : Курсор, 2017. — 100 с.
65. *Лосиевский Игорь* : [биограф. справка] // Письменники Харкова : довідник. — Харків, 2003. — С. 261—262.
66. *Лосиевский Игорь Яковлевич* / Е. Л. Немировский // Иван Федоров и его эпоха : энциклопедия. — Москва, 2007. — С. 474. Про дослідження та опис федорівських видань І. Я. Лосієвським див. також на с. 93, 119, 432, 594, 605, 751, 763, 779, 823.
67. *Лосієвський Ігор Якович* / М. Ф. Гетьманець // Літературна Харківщина : довідник. — 2-ге вид., випр. і доп. — Харків, 2007. — С. 176.
68. *Лосієвський Ігор Якович* : [біограф. довідка] // Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія: [біобібліогр. довід.] / Держ. закл. "Нац. парлам. б-ка України". — Київ : Нац. парлам. б-ка України, 2008— . — Вип. 3 / [авт.-уклад. Н. І. Абдуллаєва ; наук. ред. В. О. Кононенко]. — Київ, 2011. — С. 75—76.
69. *Лосієвський Ігор Якович* / В. Д. Ракитянська // Українська бібліотечна енциклопедія. Персоналії : веб-сайт / Нац. парлам. б-ка України. — Електрон. дані. — [Київ], 2015. — Режим доступу: <http://bit.ly/1TKSD8u> (дата звернення: 11.05.2016). — Назва з екрана.
70. *Лосієвський Ігор Якович* / Г. І. Ковальчук // Енциклопедія сучасної України / [Нац. акад. наук України, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енцикл. дослідж. НАН України ; голов. редкол.: І. М. Дзюба (співголова), А. І. Жуковський (співголова) та ін.]. — Київ : Ін-т енцикл. дослідж., 2001 — . — Т. 17 : Лег — Лощ. — 2016. — С. 684.

Освещен жизненный и творческий путь известного украинского ученого Игоря Яковлевича Лосиевского в связи с 60-летием со дня рождения.

Life and career of the famous Ukrainian scientist Igor Losievskiu is described in connection with the 60th anniversary of his birth.

Валентина Ракитянська,
директор Харківської державної наукової
бібліотеки імені В. Г. Короленка,
заслужений працівник культури України

Алла Соляник,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства
та книгознавства ХДАК

Надійшла до редакції 18 квітня 2017 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 050.48:82.09](436.671=161.2)

Оксана Кушнір,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики ТНПУ імені В. Гнатюка

Публіцистика журналу "Дукля" як чинник формування критичного мислення словацьких українців

У публікації окреслено теоретико-методологічні проблеми критичного дискурсу словацьких українців, зосередженого на шпальтах журналу "Дукля". Досліджено специфіку літературно-критичного мислення авторів часопису відповідно до еволюції їхніх світоглядних, ідеологічних та естетичних пріоритетів в умовах національної меншини. З'ясовано вплив літературної критики на художню практику та естетичні смаки читачів.

Ключові слова: публіцистика, літературна критика, критичне мислення, теорія критики.

Актуальність дослідження. Діяльність українських свідомих кіл Пряшівщини найактивніше розгорнулася довкола літературного часопису "Дукля". У складні часи розвитку національної культури на його шпальтах друкували небуденні прозові й поетичні твори, статті, переклади, розгорнулася "культурна" полеміка про актуальні проблеми загальноукраїнського літературного життя. Відтворюючи процес художньо-естетичного й теоретичного

мислення творчої інтелігенції Пряшівщини, її духовні цінності, часопис уособив історію становлення літератури й культури українців Словаччини другої половини ХХ століття.

Журнал "Дукля" був своєрідним центром розвитку української літературно-критичної думки. Понад 60 років критичний відділ часопису представляли різні за рівнем професійної майстерності та ідейно-естетичними позиціями постаті: Ю. Бача, І. Га-

лайда, М. Гиряк, Ф. Гондор, М. Ілюк, О. Зілинський, Ф. Ковач, В. Коман, І. Мадинський, М. Роман, Ю. Хома, А. Червеняк та інші. Їхні матеріали відбивали широкий спектр поглядів на специфіку мистецтва слова, його зв'язок із життям, роль і місце у суспільстві, своєрідність української літератури Словаччини, її тематичне й жанрово-стильове розмаїття, перспективи подальшого розвитку; автори висували нові вимоги до літературних критеріїв, започатковуючи українську літературну критику на теренах іншої держави.

Мета пропонованої публікації — простежити еволюцію літературно-критичних пошуків авторів журналу словацьких українців "Дукля" крізь призму світоглядного й художньо-естетичного впливу на письменницьку еліту Пряшівщини та читацьку аудиторію видання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до літературно-художнього та громадсько-політичного (з 1966 року — літературно-мистецьке та публіцистичне) спрямування часопису було започатковано рубрику "Критика і публіцистика". У ній репрезентовано широку жанрово-тематичну палітру матеріалів з історії краю, його тодішнього життя, проблем національних традицій, мови, місцевої освіти.

Головні тенденції критичної думки видання увиразнювалися відповідно до світоглядних, ідеологічних та естетичних пріоритетів, які неодноразово змінювалися. На їхньому трактуванні позначилися, з одного боку, радянська ідеологія, що тривалий час панувала в усіх сферах діяльності, а з другого — особливості суспільно-політичного і культурного життя українців в іншій державі. Ці чинники зумовили процес поглиблення критичного мислення в контексті журнальної публіцистики. Критичні тексти на сторінках "Дуклі" свідчать про взаємоперехід критики й публіцистики. Еволюцію у розумінні літературознавчих питань увиразнює термінологія І. Моторнюка: від суто публіцистичних, ідейно-змістових аспектів літератури як одного з виявів дійсності ("літературно-критичної публіцистики") до художньо-естетичних законів творення письменства як специфічної форми пізнання й зображення довкілля ("публіцистичної критики") [1].

Публіцистичність критичного мислення найбільше помітна при розгляді розуміння сутності літератури, її функцій і закономірностей творення. У період культу особи Сталіна панувала ідеологема літератури як "частини загальнопролетарської справи" розбудови нового суспільства. Цей вектор проектував головне завдання письменника на пропаганду "прогресивних" ідей, партійних рішень, прищеплення далекоглядних ідеалів читачам. Альманах тоді друкував "псевдо-літературу" низької художньої якості: панегіричні вірші патріотичної й соціальної тематики, оповідання, нариси, публіцистичні статті про трагізм війни й мирні будні розбудови соціалістичного суспільства, про перетворення на селі. Однією з причин добору такого матеріалу був брак професійної критики. Критична діяльність видання зводилася до підготовки анотацій-повідомлень про вихід нової книжки, які

містили інформацію про тему, ідею, авторський задум, зміст, виховну роль [2].

Найплідніший період розвитку літературної критики припав на 1956—1968 роки — кульмінаційний етап літературного життя Пряшівщини. У той час парадигмою стало естетичне розуміння літератури як художньої творчості, якій притаманні власні закони розвитку. Відтоді письменникам радили по-новому трактувати мистецтво слова, його місце у суспільстві. "Літературний твір не сміє бути фотографією", — виголошував М. Гиряк ("За ідейну і художню правду, проти перекручень", 1960, № 4).

Автори журналу "Дукля" усвідомлювали потребу у творчих індивідуальностях як запоруці повноцінного літературного життя, словесність мала відбивати світ у художніх образах, тому цій проблематиці було присвячено чимало публікацій. Властивість мистецького відображення дійсності трактувалася як естетична функція художнього письменства (О. Рудловчак "Про суспільне значення літератури", 1959, № 4). У запеклих дискусіях модифікувався зміст пізнавальності літератури, розмежувалися поняття "реальної" і "художньої" правди (М. Гиряк "За ідейну і художню правду, проти перекручень", 1960, № 4; Ю. Бача "Ми теж за правду, проти перекручень", 1961, № 1; А. Червеняк "До проблем української літератури в Чехословаччині", 1965, № 2); на зміну загальним персонажам приходили суспільні типажі, які жили і діяли в конкретних історичних умовах свого краю (Ю. Бача "Проблема відображення життя в сучасній українській літературі східної Словаччини", 1961, № 4). Це уможливило, через закорінення у внутрішнє життя особистості, розкриття закономірностей людського буття (О. Зілинський "Куди йти літературі східно-словацьких українців?", 1965, № 2). За подійною логікою окреслювалася формально-змістова цілісність властивостей твору, що фіксувала взаємодію його суспільної та естетичної цінності (М. Ільницький "Стріча лагідного Каїна з лицарем печальної подоби", 1967, № 6). Поступово увиразнювалося питання про художність твору, право авторів на експерименти в галузі архітектури і жанру, артикулювалися формально-стильові пошуки.

У 1960-х роках на сторінках альманаху "Дукля" розгорнулася полеміка щодо місцевих літературних традицій. Дезавуюючи заперечення важливості літературного минулого (Й. Шелепець "Думки опівночі", 1964, № 4), критики загострили відповідальність за "провінціалізм, традиціоналізм і слабкість" тогочасної словесності (Ю. Бача "Вони цієї каші не варили...", 1965, № 1), висунули вимогу щодо її переоцінки. Потрібно було виокремити найвагоміші творчі здобутки минулого, що становили частину місцевої традиції, збагнути їхню адекватність до вимог сучасності. Письменники мали розширювати світоглядні горизонти до досягнень інших літератур, сформувані ієрархічну систему цінностей, в якій гідне місце належало регіональним традиціям. Їхнє значення для словесності усвідомлювалося як неза-

перечне: сконцентрована в них віковічна сутність людського буття, оживлена диханням сучасників, мала відроджуватися у творах з філософським осмисленням і мистецьким потенціалом.

На кінець 1950-х років українська літературна критика Чехословаччини значно випередила практику, було сформовано низку вимог до авторів і критеріїв художніх творів. Надруковані в "Дуклі" оглядові замітки, відгуки, рецензії, літературно-критичні й історико-літературні розвідки, полемічні нотатки, публіцистичні статті Ю. Бачі, І. Волощука, М. Гиряка, Ф. Гондора, В. Копчака, І. Мацинського, В. Хоми, А. Червеняка, А. Шлепєцького репрезентували широкий спектр поглядів на літературу.

Художні відділи альманаху поповнили мистецькі зразки творчості Є. Бісс, Ю. Боролича, І. Галайди, С. Гостиняка, В. Даця, Й. Збігеля, Ф. Іванчова, Ф. Лазорика, І. Мацинського, Й. Шелепця, М. Шмайди. Їхні ліричні вірші, поеми, балади, сонети, оповідання, новели, повісті, романи, драми, ліричні комедії, нариси, репортажі розширили жанрову палітру видання. Не всім творам було притаманне високохудожнє виконання, проте авторів вирізняло прагнення відтворювати внутрішній світ персонажів, заглиблюючись у складні сплетіння життя й людських відносин. Тоді у журналі друкували твори заборонених в Україні шістдесятників, дисидентів, уміщували інформацію про загальноукраїнське національно-культурне життя, якої уникала радянська преса, завдяки чому часопис переріс "місцеве значення і став фактором всеукраїнської боротьби за незалежність України" [3].

Розвиток критичної думки середини минулого століття сприяв виробленню основ теорії літературної критики. Теоретичні пошуки ґрунтувалися передусім на розумінні природи і завдань художньої критики, засад її функціонування. Поодинокі зауваги щодо сутності критичної діяльності систематизував О. Зілинський ("Якою має бути критика?", 1965, № 3). З усіх видів критичної праці автор виокремлював "критику — паралельну творчість", наголошуючи на потребі в ній пражішівського письменства. Як різновид творчості вона здатна була корегувати літературний процес завдяки відкритості до мистецьких цінностей інших народів, їх об'єктивній оцінці й трансформації з огляду на місцевий ґрунт. Способом творення такої критики був "процес", в якому задіяні "хоч двоє людей з різною концепцією оцінки літератури" [4]. О. Зілинський вважав дискусію адекватним способом існування критики. На його думку, тільки різні погляди, дисонанс критичних голосів є тими елементами, що формують справжню цінність творів.

Вирізнялася центральна проблема літературно-критичної діяльності авторів журналу — критерії художності літературних творів. Повоєнне пражішівське письменство оцінювали за так званими місцевими критеріями, відповідно до яких усі твори, написані у формі віршів, п'єс, оповідань, вважали художньою літературою. Її цінність полягала в освоєнні місцевої тематики, осмисленні провінційних проблем, у

виховному значенні словесності, розумінні її завдань як "художньої" ілюстрації політики партії. Отже, роль критики зводилася до акценту на кількісному зростанні панеґіриків новим ідеологам, докладного переліку їхніх "політичних" заслуг в анотаційних замітках.

На XX з'їзді КПРС (1956) було визначено інший підхід до оцінки літературних творів. Найбільшим досягненням української критичної думки Словаччини того часу стала нова система критеріїв пражішівського письменства — максимально вимогливих, єдиних для всіх літературних явищ. Художні твори отримували високу позитивну оцінку за естетичну, мистецьку цінність, що випливала з іманентних закономірностей літератури як мистецтва слова.

Літературно-критичні метаморфози 1970—80-х років звели нанівець досягнення минулого десятиліття і відступили від "справжніх художніх критеріїв". На думку Ю. Бачі, "навіть відкинення усіх найактивніших представників літератури з літературного життя на повних 10 чи й більше років не призвело б до тих втрат, до яких дійшло з втратою критеріїв..." [5]. Місцева критика знову повернулася в лоно публіцистики: керувалася ідеологією "ідейності" в розумінні літератури, а свою функцію зводила до поблажливої опіки оспівувачів партійних рішень.

Критичне мислення часопису модифікується лише у XXI столітті, коли першочерговим завданням критиків стане належна оцінка письменницького доробку словацьких українців, для чого систему мистецьких критеріїв буде переглянуто знову. За словами Ю. Бачі, сучасна критика "мусить остаточно розібратися в своїх критеріях і завданнях по оцінці нашої літератури" [6].

Публіцистичний голос критиків журналу виразно лунав при вивченні взаємозв'язку письменника з читачами, сприймання літературного твору. У 1950-х роках пражішівські автори не брали до уваги естетичних смаків, уподобань місцевих читачів. Долю нового твору вирішувала редакція або літературна критика. Та критики-початківці зрозуміли головну умову функціонування літератури, для якої однаковою мірою потрібні автор, твір і читач.

Чужоземний літературний контекст спонукав українських письменників шукати власну аудиторію, розширювати читацькі горизонти. Тому закономірно, що в 1960-ті роки — епоху "золотого віку" української літератури Чехословаччини — критичні виступи на сторінках "Дуклі" рясніли питаннями про ймовірного читача.

Показовою була думка А. Червеняка про те, що "читаючий народ — це не горизонтальна, а вертикальна лінія. Та й письменники різні: грамотні — напівграмотні, інтелектуали — сільські балакуни, здібні — нездібні. Не можна вимагати, щоб півграмотний автор писав твори, які б задовольняли читача на верхній частині вертикалі" [7]. У такий спосіб критик висловив тезу рецептивної теорії про те, що процес і результат авторської творчості детермінують суспільно-естетичні характеристики адресата,

на якого орієнтується митець. Тому кожен письменник, література мусять віднайти власного читача, а сенс творчої праці автора випливає з діалогу з адресатом.

Автори часопису наголошували на діалектичності зв'язку письменника й читача і застерігали проти сліпого пристосування до смаків окремої групи людей: "Українське населення Чехословаччини це вже не колишні напівграмотні селяни!" Тому "літературу не можна знижати на найнижчий рівень. Треба наблизити одне до одного літературу та читачів, але не ціною пониження якості літератури" [8]. Дослідники пропонували, з одного боку, підвищувати рівень освіченості, художньо-естетичних запитів місцевого населення, що полегшило б сприймання літературних текстів. З другого — закликали творити "добру літературу", пропонувати читачам високохудожні твори, які, однак, споживач зможе легко прочитати. Це залежало від соціальних умов, політичних та естетичних доміант життя письменника, рівня його творчої майстерності. Автори журналу розуміли, що книжка може стати ефективною літературою лише тоді, коли "потрапить у руки читача і почне впливати на його думки, почуття і вчинки..." [9].

Отже, у журналі "Дукля" було сформовано положення теорії рецептивної естетики: ідея комплексної детермінації літературного твору — соціально-політичними й естетичними характеристиками автора, логікою зображених ним подій, особливостями людського сприймання [10]. Читачі повноправно залучалися до творчого процесу. Шукаючи орієнтири у житті, вони не лише ознайомлюються з подіями твору, а пропускають їх крізь призму власних цінностей, ідентифікують себе з героями і долучаються до співтворчості.

Феномен читача модифікує особливості літературно-критичної діяльності. Варіативність аналізу тексту спрямована на постійне відтворення процесу письменницької творчості. Конструктивним учасником його є читач, тому основним завданням критики, на думку авторів журналу, було регулювання літературного процесу відповідно до вимог реципієнта. Отже, критика є сполучною ланкою у літературній парадигмі: автор — твір — читач, оскільки має допомагати письменникам відбирати в гущі життєвих фактів найцікавіші й найкорисніші для аудиторії та спрямовувати її на високохудожні зразки словесності, формуючи мистецькі та громадські смаки [11]. На практиці рецензент намагався виявляти у творі авторський задум, критичні публікації видання рясніли звертаннями до ймовірних адресатів та містили моделі сприймання літературного факту.

Активна роль читача у процесі рецепції твору пояснює позицію суб'єктів критичної діяльності, які не є пасивними коментаторами прочитаного. У критичному тексті схрещуються результати сприймання твору і співтворчості реципієнта, а також елементи "власного письма" дослідника, його спосіб мислення, специфічний стиль і логіка викладу. Вони є

додатковими, окрім іманентних книжці цінностей, засобами впливу на читача й доведення суспільної ролі видання.

Виразною була проблема специфіки критичної праці, щодо якої у часопису "Дукля" точилися дискусії. В. Хома полемізував з А. Червеньком щодо засобів красного письменства і критики як окремих видів літературної діяльності: "Література працює за допомогою художніх образів, критика — за допомогою понять. Художній образ багатозначний, наукове поняття — однозначне" [12]. Автор ставив запитання: чи можливо однозначним поняттям висловити багатозначність художнього образу? В. Хома такий підхід до проблеми вважав недоречним, оскільки критик, як і письменник, працює зі словом, що від обох вимагає таланту і здібностей. До того ж критик мусить точно відчувати силу художнього слова і може висловлювати думки образно, завдяки чому стане краще зрозумілим читачам ("Чи потрібно дискутувати?", 1967, № 1). Із цим погоджувався О. Зілінський, який обґрунтовував право на існування критики "як творчого мислення", в результаті якого створюється "логічний синтез" художніх образів і логічних ідей ("Якою має бути критика?", 1965, № 3).

Навіть поодинокі критичні пошуки авторів журналу "Дукля" в аспекті проблеми читача виразно свідчать, що українських митців Словаччини хвилювали проблеми порозуміння письменників з аудиторією. Ще з 1960-х років вони намагалися з'ясувати особливості сприймання текстів, виокремивши головних учасників творчого процесу: автора, твір і читача. Ці категорії свідчили про рух української теоретико-літературної думки в напрямі рецептивної естетики. А той факт, що перші паростки важливої літературознавчої теорії найімовірніше виникли на марґінесі загальноукраїнського літературного життя, доводять важливе значення журналістики у літературному процесі національних меншин для розвитку української літератури загалом.

Висновки. Теоретико-методологічні проблеми, які перебували у полі зору авторів часопису "Дукля", якнайкраще ілюструють етапи розвитку на його сторінках літературної критики, що, вирізнівшись із журнальної публіцистики, творила феномен "публіцистичної критики". Розмах і наполегливість критичного мислення свідчать про його актуальність для літератури українців Словаччини, для міжлітературних взаємин сусідніх народів, а також про авангардну роль місцевої преси у духовних процесах.

Усвідомлюючи роль журналу "Дукля" в культурному, зокрема літературному, житті обох народів, автори прагнули створити елітарне видання загальноукраїнського і загальнословацького значення, тому постійно намагалися вдосконалювати його редакційну практику, розширювати коло мистецьких інтересів, підвищувати художній рівень друкованих матеріалів відповідно до літературних запитів і побажань читачів.

У контексті пражської періодики, крім часопису "Дукля", хроніку життя української меншини

відбивали тижневик "Нове життя", щомісячник "Дружно вперед" із педагогічним додатком "Школа і життя", а також періодичний орган для дітей "Веселка". Видання неодноразово слугували трибуною для проголошення й апробації нових тенденцій у художній практиці та літературознавчих пошуках, сприяючи культурно-освітньому, літературно-мистецькому зростанню нової генерації української інтелігенції Словаччини. Отже, *перспективу* подальших досліджень становитиме тематичне наповнення інших друкованих органів у контексті культурно-духовного зростання та національно-етнічного самоствердження словацьких українців.

Список використаної літератури

1. Моторнюк І. Літературна критика в системі журналістики / І. Моторнюк // Вісник Львівського університету. Серія журналістика / М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2002. — Вип. 22. — С. 148—149.
2. Зілинський О. Критика / О. Зілинський // Література чехословацьких українців (1945—1967). Проблеми й перспективи. — Словацьке педаг. вид-во в Братиславі. Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1968. — С. 95.
3. Бача Ю. А. З історії української літератури Закарпаття та Чехо-Словаччини / Ю. А. Бача. — Presov: Filozofická Fakulta Presovskej Univerzity, 1998. — С. 208.
4. Зілинський О. Якою має бути критика? / О. Зілинський // Дукля. — 1965. — № 3. — С. 3.
5. Бача Ю. Критику — на вищий рівень / Ю. Бача // Дукля. — 1990. — № 4. — С. 41.
6. Бача Ю. Не лише автор, але й літературна критика має свої права та обов'язки! / Ю. Бача // Дукля. — 1995. — № 1. — С. 24.
7. Червеняк А. Наші чергові завдання / А. Червеняк // Дукля. — 1964. — № 1. — С. 4.
8. Пестременко А. Твір вимагає читача / А. Пестременко // Дукля. — 1964. — № 3. — С. 94.
9. Люк М. Видати книжку — велика відповідальність / М. Люк // Дукля. — 1984. — № 3. — С. 38.
10. Гром'як Р. Т. Естетика і критика. Філософсько-естетичні проблеми художньої критики / Р. Т. Гром'як. — Київ : Мистецтво, 1975. — С. 66.
11. Черевка В. Завдання літературно-художньої критики / В. Черевка // Дукля. — 1987. — № 1. — С. 2.
12. Хома В. Чи потрібно дискутувати / В. Хома // Дукля. — 1967. — № 1. — С. 46.

В публікації обозначены теоретико-методологические проблемы критического дискурса словацких украинцев, сосредоточенного на страницах журнала "Дукля". Исследована специфика литературно-критического мышления авторов издания в соответствии с эволюцией их сознательных, идеологических и эстетических приоритетов в условиях национального меньшинства. Определено влияние литературной критики на художественную практику и эстетические вкусы читателей.

In the article the theoretical and methodological problems of the Slovakian Ukrainians critical discourse in the "Duklia" magazine is outlined. The peculiarity of literary and critical thinking of the authors of the magazine is studied due to the evolution of their world, ideological and aesthetic views as national minority. The influence of literary criticism on fiction and aesthetic views of the readers is revealed.

Надійшла до редакції 27 березня 2017 року